

ДУХОЎНА-ЭСТЭТЫЧНЫ СВЕТ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ XIV – XV СТ.

У эпоху позняга Сярэднявечча (XIV – XV стст.) беларускі народ канчаткова сфарміраваўся як асобны этнас і стаў паўнапраўным суб'ектам палітычнай гісторыі Еўропы. Вынікам росту самасвядомасці нашага народа, яго духоўнага жыцця з'яўляецца архітэктура, жывапіс, літаратура. У.В. Гніламёдаў трапна назваў літаратуру “духоўна-эстэтычным эквівалентам грамадства” [3, с.41]. У XIV – XV адбываецца станаўленне агульнадзяржаўнага беларуска-літоўскага летапісання, плённа развіваецца жанр хаджэння (“Хаджэнне ў Царград і Ерусалім” Ігнація Смаляніна), на хвалі другога паўднёvasлавянскага ўплыву у Вялікім княстве Літоўскім з'яўляецца Грыгорый Цамблак — таленавіты пісьменнік і прапаведнік.

Складаныя працэсы грамадска-палітычнага і культурнага жыцця беларускага, рускага, украінскага і літоўскага народаў, якія ўваходзілі ў склад Вялікага княства Літоўскага, адлюстраваны ў “Летапісцы вялікіх князёў літоўскіх” і Беларуска-літоўскім летапісе 1446 г. В.А. Чамярыцкі трапна адзначыў, што Беларуска-літоўскі летапіс 1446 г. “быў складзены з мэтай уключыць гісторыю Вялікага княства Літоўскага ў еўрапейскі кантэкст і сцвердзіць выдатную гістарычную ролю гэтай дзяржавы на міжнароднай арэне” [4, с.12].

Фарміраванню духоўных каштоўнасцей грамадства спрыяла і знаёмства ў культуры далёкіх хрысціянскіх краін, засваенне духоўна-эстэтычных дасягненняў іншых народаў. У гэтым плане неабходна вылучыць “Хаджэнне ў Царград і Ерусалім” Ігнація Смаляніна, які адправіўся са светай мітрапаліта Пімена ў Канстанцінопаль, жыў у Ерусаліме, у 1396 г. быў у Македоніі, пэўны час знаходзіўся на Афоне. Свае ўражанні ад наведвання розных краін ён таленавіта апісваў у сваім хаджэнні, прычым помнікі хрысціянскай культуры яго цікавяць нароўні з цудамі прыроды і праблемамі грамадскага жыцця тых краін, у якіх ён жыў. С.А.Гаранін адзначыў істотную рысу гэтага твора XIV ст.: “Першыя парасткі новага стаўлення да чалавека спалучаліся ў хаджэннях з моцнай прывязанасцю да роднай зямлі – пункту адліку ў спазнанні навакольнага свету” [2, с.131].

Літаратурная спадчына Грыгорыя Цамблака арганічна ўвайшла ў кантэкст беларускай літаратуры XV ст. і значна ўзбагаціла беларускую літаратуру яркімі творамі ўрачыстага красамоўства. Асэнсаванне гістарычнасці быцця і праблема зямнога прызначэння чалавека знаходзіць мастацкае выражэнне ў “Слове пахвальным Яўфімію”, “Слове пахвальным Дзмітрыю”, “Слове пахвальным айцам Канстанцкага сабора”.

Значнае месца ў творчасці пісьменніка займае праблема маральнага ўдасканалення чалавека. М.Бярдзьеў пісаў, што “хрысціянства ўпершыню прызнала бясконцую каштоўнасць чалавечай духоўнасці” [1, с.99]. Пісьменнік-ісіхаст Грыгорый Цамблак успрымае чалавека як вышэйшую

разумную істоту, дзеля якой Бог стварыў свет. У “Надмагільным слове Кіпрыяну”, спалучаючы элементы мастацкага абстрагавання і канкрэтызацыі, пісьменнік уключае мітрапаліта Кіпрыяна ў кантэкст сусветнай гісторыі. Асоба героя набывае рысы звышзвычайнага чалавека. Градацкая думка Грыгорыя Цамблака прасочваецца ў арганічным пераходзе ад дзейнасці героя ў біблейскай гісторыі да асабістых перажыванняў і пачуццяў.

Адной з цэнтральных ідэй усходняй патрыстыкі М. Бярдзьеў лічыў ідэю тэозіса, ператварэння сусвету. Для Грыгорыя Цамблака ідэя ператварэння з’яўляецца дамінантнай, бо ў аснове яго светапогляду было ўяўленне пра разумовую малітву і фаворскі свет, свет ператварэння, які папярэднічаў царству Бога. Згодна з тэорыяй ісіхастаў, чалавек пры дасягненні вышэйшай ступені духоўнай дасканаласці мог убачыць фаворскае святло, водбліскі якога маглі адбіцца і на ім. Вучэнне ісіхастаў ад ператварэнні чалавека – гэта, па сутнасці, тэорыя творчага працэсу, бо творчасць – гэта кеносіс, патрабуе ад чалавека напружання фізічных і духоўных сіл: “Не бо токмо уча, или вещь, но и зримъ, просто достоинъ бы всякоа добродетели учение въ зрящихъ душахъ вселити” [5, с.28].

Грыгорый Цамблак асабліва адзначае рэлігійна-асветніцкую дзейнасць свайго настаўніка: патрыярх Яўфімій перадаў царкве новыя кнігі – “скрижали истинно небесного съкровища”. Пісьменнік лічыць нявыпраўленыя тэксты крыніцай шматлікіх ерасей, падрабязна распаўядае пра працу тырнаўскага патрыярха па выпраўленні богаслужбовых тэкстаў.

Творчасць мітрапаліта Вялікага княства Літоўскага працінае пачуццё трылогіі за лёс балгарскага народа, які знаходзіўся ў турэцкай няволі. На фоне падзей біблейскай гісторыі, спалучаючы прыёмы абстрагавання і псіхалагічнай пранікнёнасці, пісьменнік паказвае ўнутраны свет Яўфімія Тырнаўскага, яго хрысціянскія дабрачыннасці і грамадзянскую пазіцыю.

Такім чынам, творчасць Грыгорыя Цамблака, красамоўная і экспрэсіўная, адпавядала зменам у жыцці беларускай народнасці, сведчыла аб плённасці міжславянскіх літаратурных сувязей. Л.М.Шакун падкрэсліваў, што “вынікам другога паўднёvasлавянскага ўплыву з’явілася, апроча ўсяго, узрастанне ролі царкоўнаславянскай мовы...у развіцці сродкаў і форм літаратурнага выражэння...” [6, с.310]. Духоўныя традыцыі беларускай літаратуры эпохі Сярэднявечча творча развівалі і ўзбагачалі пісьменнікі эпохі Рэнесансу.

Літаратура

1. Бердяев, Н.А. Смысл истории / Н.Бердяев. – М.: Мысль, 1990. 173 с.
2. Гніламёдаў, У.В. За тысячу гадоў / У.В.Гніламёдаў. Літаратура XI – XVI стагоддзяў. Залатая калекцыя беларускай літаратуры Т.1. – Мн., Мастацкая літаратура. 2011. – 766 с.
3. Гаранін, С.Л. Шляхамі даўніх вандраванняў. Гістарычна-тэарэтычны нарыс развіцця беларускай паломніцкай літаратуры XIII – XVI стст. – Мн., Тэхналогія. 1999. – 203 с.
4. Чамярыцкі, В.А. Сведкі нашай мінуўшчыны // Беларускія летапісы і хронікі. – Мн.: Беларускі кнігазбор. – с. 5-23.
5. Чтения в обществе истории и древностей российских. – М., 1872. Кн.1.

6. Шакун, Л.М. Ф.Скарына і пытанні гісторыі беларускай літаратурнай мовы // 450-год беларускага кнігадрукавання. – Мн., Навука і тэхніка, 1968. – 305-314 с.